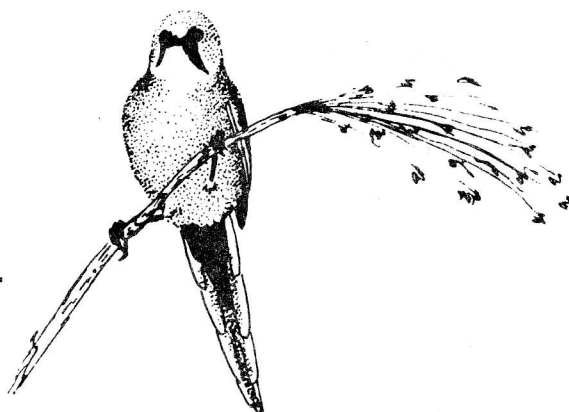

BAARDMANNETJES AAN HET BEUVEN *

M. van Aerle en H. v.d. Westerlo

Toen in het najaar van 1965 vele Baardmannetjes vanuit de grote rietvelden van de IJsselmeerpolders naar alle richtingen uitzwermden was het te verwachten ze dat ook aan de Beuven te Someren terecht zouden komen. Met zijn prachtige rietkragen was het een ideale plaats voor deze vogels en ze hebben er dan ook jarenlang vertoefd. In het vogeljaar (1965, no 6) schrijft Ko Zweeres over het uitzwermen o.a.: "De herfst gaf een soort explosie te zien van Baardmannetjes, wel voornamelijk uit Oostelijk Flevoland, waar er al in het voorjaar opvallend veel waren gesignaleerd".

En in zijn "Ornithologie van Nederland" (Limosa no. 1-3, 1967) zegt ten Kate over deze eruptie o.a.; "De enorme tijdelijke broedgebieden in Oost-Flevoland werden door snelle voortschrijding van het in cultuur brengen zeer sterk ingeperkt. Het aantal ha. riet in Oost-Flevoland liep terug van 30.000 in 1960 tot 14.000 in 1965". Verder vergelijkt hij deze omvangrijke uittocht met die in 1948 toen op zeer bescheiden schaal de soort wegtrok uit de N.O.Polder. Ook toen was er een enorme inkrimping van het broedgebied, n.l. van 23.000 ha. riet in 1946 tot 6.000 in 1948. Het is dus best mogelijk dat inkrimping van het broedgebied de oorzaak is geweest van het uitzwermen. Was de eerste kennismaking met de Baardmannetjes in 1964 geweest aan de Knardijk, voor onze omgeving was dat een jaar later in de voormalige Leemkuilen te Stiphout.

Het was in de vroege ochtend van 17 oktober 1965 (en nog onbekend met de eruptie der soort), als daar bij het opstellen van een mistnet een vogelgeluid klonk in het riet waarvan het vermoeden bestond dat het van een Baardmannetje afkomstig was. Even later was het geluid op meerdere plaatsen te horen maar toch vrij dicht bij elkaar. Het vermoeden werd bevestigd toen een der vogels langs een rietstengel omhoog klom en zich liet zien. Het was een vrouwtje dat zich nu fraai posteerde op een top van een rietstengel, nog steeds druk roepend. Spoedig kwamen er meer vogels langs het riet omhoog. Ze hadden hier kennelijk de nacht doorgebracht en moesten wel vlak boven het water geslapen hebben. Ze vlogen nu op, maar doken 10 meter verder weer in het riet waaruit bleek dat het groepje uit zeven exemplaren bestond. Bijna klaargekomen met het opstellen van het net vlogen ze op uit het riet, stegen tot circa 25 meter hoogte en vlogen weg in westelijke richting, maar toen ze bijna uit het zicht verdwenen waren keerden ze weer terug om in te vallen op bijna dezelfde plek, circa 10 meter van het net. Het werd nu tijd snel te verdwijnen daar de kans bestond dat ze te vangen waren.

* overgenomen uit De Kuluut 4 (1985).

In een eerder opgesteld net in de nabijheid had zich inmiddels een groepje Pimpelmezen laten vangen en nadat ze geringd waren werd voorzichtig de vangplaats bij de Baardmannetjes genaderd die nog steeds druk roepend aanwezig waren. Het heldere "tsjie-tsjuu" was niet van de lucht. Ook "ping" en "tik" geluiden waren te horen. Er bleken drie exemplaren in het net te hangen, alle mannetjes. Er werd nu ook een alarmerend "tsjerr" geroepen. Vlakbij in het riet zaten de vier overige vogels, waarvan minstens drie vrouwtjes. Ze vlogen telkens onrustig op en neer, kwamen soms tot op een meter van het net maar lieten zich niet vangen. Na een paar minuten werden de gevangen vogels geringd en weer losgelaten. Ze voegden zich direct bij de vier andere, die in een nabij gelegen rietkraag waren gevlogen en nog steeds druk riepen.

Eerst als men zo'n mannetje in de hand heeft ziet men hoe mooi het is. De kop is zacht blauwgrijs met een gele snavel en geelbruine ogen. De boven delen zijn licht geelbruin tot isabel, vermengd met wit. De trapvormige staart heeft dezelfde kleur met wit in de buitenste pennen. De onderdelen zijn witachtig met een lichtrose gloed over de borst. De onderstaartdekveren zijn zwart evenals de poten. Het meest opvallend bij het mannetje zijn de zwarte, spits toelopende afhangende bakkebaarden, welk de vogel een krijgshaftig uiterlijk geven. Het vrouwtje mist deze, alsook de zwarte onderstaartdekveren welke hier isabelkleurig zijn.

Bij het verlaten van het terrein rond het middaguur waren ze nog steeds aanwezig. De eerste waarneming aan het Beuven was op 4 december 1965, maar het is bijna zeker dat ze daar al eerder aanwezig waren. Het is namelijk verreweg het beste terrein in de omgeving voor de soort. Ze waren druk roepend in het riet maar helaas niet te zien. Naar het geluid te oordelen waren er minstens vijf exemplaren, maar waarschijnlijk wel meer.

In 1966 werd van het Staatsbosbeheer vergunning verkregen om op de Stra-brechtse Heide te mogen ringen en van deze gunst is sindsdien een dankbaar gebruik gemaakt. De Baardmannetjes waren nu beter te volgen en konden zo nu en dan gevangen en geringd worden. Ze waren er altijd, soms wat meer, soms wat minder en ze hoorden gewoon bij het ven. Daar ze er ook nog gingen broeden was de verwachting dat het wel altijd zo zou blijven, maar dat bleek later niet zo te zijn. Het zou te ver voeren alle waarnemingen en ringvangsten te laten volgen. Daarom volgen hier de voornaamste gegevens.

In 1966 was op 25 september een groepje van 15 à 20 exemplaren aanwezig. Het is best mogelijk dat ze er dat jaar hebben gebroed. Op 29 oktober werd een groepje gehoord in het riet en even later kwamen zes exemplaren vanuit het ZW over de hei aanvliegen op circa 50 meter hoogte. Ze vielen niet in, vlogen even boven het ven en verdwenen in NNW-richting. Een uur later kwamen weer vier exemplaren uit het ZW boven het ven. Op de roep van de aanwezige vogels dook een van hen naar beneden om in te vallen waarna de andere nog circa 20 seconden rondvlogen om zich dan bij de ingevallen vogel te voegen.

In 1967 werd het eerste broedgeval geconstateerd. Op 26 juni werd een vrouwtje met vijf jongen gezien, waarvan de jongen nog erg korte staartjes hadden en nauwelijks tot vliegen in staat waren. Ze waren onmiskenbaar pas uitgevlogen, kenden nog geen gevaar, waren zeer nieuwsgierig en kwamen tot drie meter in een wilgestruik zitten. Op 17 juli werden acht jongen gevangen. Op 12 en 24 oktober werden telkens 12 exemplaren gezien.

In 1968 werd op 26 maart een groepje van 11 exemplaren waargenomen dat zeer onrustig was. De vogels vlogen tot circa 60 meter omhoog, verlieten dan het ven tot ver boven de hei, maar keerden toch weer terug om in te vallen. Dit herhaalde zich een paar keer. Op 6 en 27 juli werden telkens vier jongen gevangen. Op 15 oktober werden acht exemplaren gevangen waarvan drie met een Belgische ring.

In 1969 was er op 23 november een groepje van vijf stuks weer zeer onrustig; telkens opstijgend en weer invallend. In 1970 was op 10 oktober een groepje van tien exemplaren aanwezig waarbij zich even later vier stuks voegden, die uit het NO komend, invielen. Het hele groepje ging ook nu weer een paar keer de lucht in om na wat rondgevlogen te hebben weer in te vallen. Dit schijnt een typisch gedrag te zijn van de soort buiten de broedtijd. Trek- of zwerfdrang zal hiervan wel de oorzaak zijn.

In 1971 waren er opvallend minder vogels aanwezig. Er waren veel minder waarnemingen en dan telkens maar een paar exemplaren. Het is zo goed als zeker dat er toen geen broedgevallen zijn geweest.

1972 was weer veel beter. In juli werden 13 jonge vogels gevangen, wat duidelijk op broedgevallen wijst. Op 20 oktober was een groepje van circa 20 exemplaren aanwezig.

1973 en 1974 waren wel de beste jaren. In 1973 werden in juli 24 jonge vogels gevangen. Op 23 september waren circa 40 exemplaren aanwezig en op 26 september de grootste groep ooit door ons aan het ven waargenomen, namelijk 60 exemplaren. Hiervan werden 44 exemplaren gevangen, waarvan 25 reeds eerder ter plaatse waren geringd. Verder was er een vogel bij met een Franse ring en één met een Arnhem-ring die niet aan het ven was geringd.

In 1974 werd op 23 april een mannetje waargenomen, dat enkele malen met nestmateriaal op dezelfde plek in het riet verdween tot laag boven het water. In juli werden weer 36 jonge vogels gevangen en in de eerste helft van augustus nog eens negen, waaruit blijkt dat de Baardmannetjes een gunstig broedseizoen hadden. Op 16 oktober waren circa 35 en op 24 oktober 11 exemplaren aanwezig.

Na deze twee goede jaren wees niets erop dat 1975 een grote terugval te zien zou geven. Er waren maar enkele waarnemingen en het grootste groepje bestond uit vijf exemplaren op 17 juli. Hiervan werden twee vogels gevangen, beide jongen, zodat er toch nog een broedgeval was.

Het was het begin van het einde. 1976 gaf nog slechts drie waarnemingen te zien van telkens twee exemplaren, namelijk in april, augustus en september. In 1977 was er één waarneming, een groepje van vijf stuks op 12 maart. In 1978 en 1979 geen waarnemingen en in 1980 nog een keer twee exemplaren op 18 oktober.

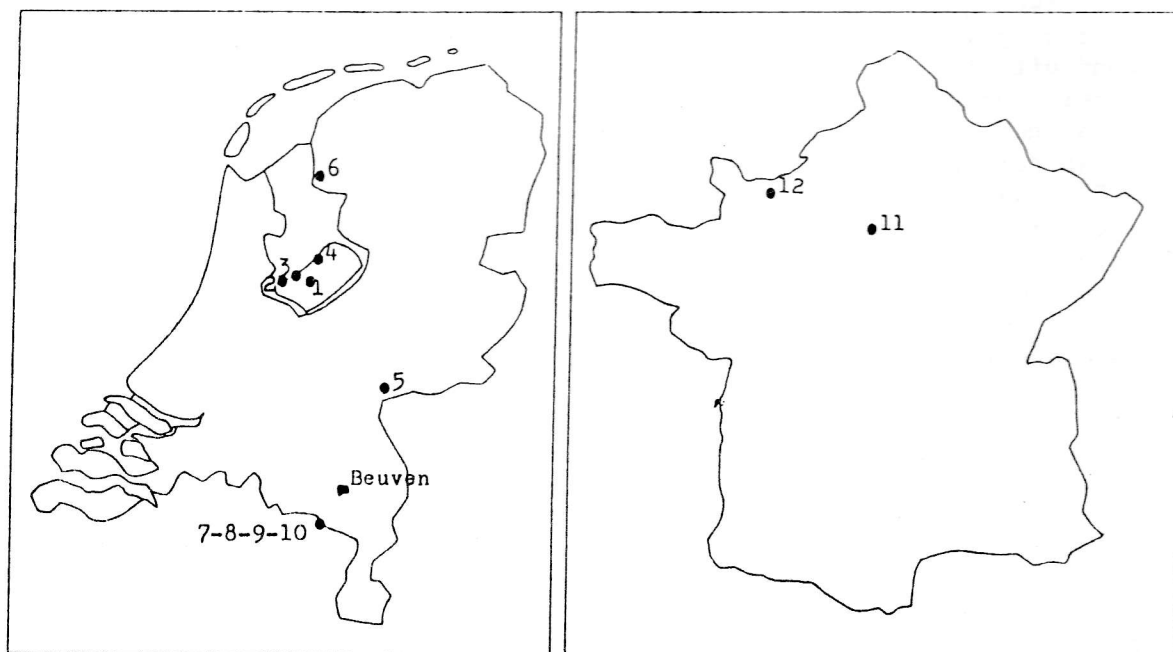
Van 1981 tot en met 1983 geen waarnemingen meer, hetgeen betekent dat in de laatste zeven jaar de soort slechts tweemaal door ons werd geconstateerd. We dachten reeds ze hier nooit meer te zien totdat op de morgen van 13 oktober 1982 opeens weer het vertrouwde geluid weerklonk aan het ven. Door de dichte mist was voornamelijk niets te zien van de vogels maar toen na anderhalf uur de laatste mistflarden verdwenen waren bleek er een groepje van 10 exemplaren aanwezig te zijn, waarvan drie zich lieten vangen. Afgezien van deze laatste waarneming zou men terugblikkend over deze periode kunnen veronderstellen dat de soort na de eruptie in 1965 trek- of zwerfvogel is geweest en uiteindelijk weer naar de oorspronkelijke broedgebieden in de IJsselmeerpolders is teruggekeerd. Mogelijk zijn hier of daar in gunstige biotopen nog wel groepjes blijven hangen.

Er zijn in die periode duizenden Baardmannetjes in ons land geringd en ze kwamen al zwerfend of trekkend terecht in België, Frankrijk, Engeland en Duitsland (Perdeck en Speek, Ringverslag Vogeltrekstation. Limosa 40 no. 4, 1967; Limosa 41 no. 3 - 4, 1968 en Limosa 47 no. 3-4, 1974).

Van de ruim 300 exemplaren die door ons aan het Beuven geringd of geconstateerd zijn, werden de volgende resultaten verkregen. Alle vogels werden door ringers gecontroleerd.

1.Arnhem	♂ volgr.	19-09-1966, Knardijk, km-paal 13 (IJsselmeerpolders).
S 152.627		07-04-1968, Beuven.
2.Arnhem	♂ volgr.	10-09-1971, Gemaal de Blocq van Kuffeler (IJsselmeerpolders).
S 571.514		03-05-1972, Beuven.
3.Arnhem	♂ volgr.	20-09-1975, Oostvaardersdijk, km-paal 15 (IJsselmeerpolders).
S 936.539		01-08-1976, Beuven.
4.Arnhem	♂ 1 kj.	15-08-1974, Beuven.
S 848.782		21-09-1975, Oostvaardersdijk, km-paal 28 (IJsselmeerpolders).
5.Arnhem	♀ >1 kj.	27-04-1973, Pannerden (Gelderland).
S 657.477		26-09-1973, Beuven.
6.Arnhem	♀ >1 kj.	02-05-1974, Beuven
S 735.452		17-10-1975, Hindeloopen (Friesland).
7.Arnhem	-1 kj.	27-07-1968, Beuven.
S 151.734		07-10-1968, Hamont (Limburg), België.
- Opnieuw geringd met Bruxelles 11A53.457.
(Destijds was het gebruikelijk buitenlandse ringen te vervangen). Deze vogel kreeg nog een vervolg, zie 8.

Figuur 1. Plaatsen in Nederland, België en Frankrijk, waar Baardmannetjes van het Beuven terecht kwamen of geringd werden.
(De cijfers verwijzen naar de tekst).

8. Bruxelles ♀ volgr. 07-10-1968, Hamont (Limburg), België.
11A53.457 15-10-1968, Beuven
Opnieuw geringd in Arnhem S 326.321.
Deze vogel was weer naar het Beuven teruggekeerd. Typisch een geval van rondzwerfen.
9. Bruxelles ♀ volgr. 07-10-1968, Hamont (Limburg), België.
11A53.454 15-10-1968, Beuven.
Opnieuw geringd met Arnhem S 526.312.
10. Bruxelles ♂ volgr. 07-10-1968, Hamont (Limburg), België.
11A53.456 15-10-1968, Beuven
Opnieuw geringd met Arnhem S 326.313.
Bovenstaande drie vogels waren dus mooi bij elkaar gebleven.
11. Paris ♀ > 1 kj. 01-04-1973, Etang de Saclay (Seine et Oise), Frankrijk.
1.775.465 26-09-1973, Beuven.
Opnieuw geringd met Arnhem S 734.866.
12. Paris ♀ > 1 kj. 03-03-1974, Benouville (Calvados), Frankrijk.
2.025.870 24-08-1974, Beuven.
Opnieuw geringd met Arnhem S 848.839.

Van de twee vogels met Franse ring zou men mogen veronderstellen dat ze de winter in Frankrijk hebben doorgebracht en later weer naar hun broedgebied in ons land zijn teruggekeerd.

Adres (MvA): Past. Strijboschstraat 18, Stiphout.

De redactie heeft naar aanleiding van bovenstaand boeiend artikel nog wat spuurwerk verricht naar ongepubliceerde waarnemingen van Baardmannetjes op het Beuven. Dit leverde de volgende aanvullende gegevens op:

1968	5 oktober	40 ex	(R.H. Bossong)
1976	7 november	2-4 ex	(T. Heijnen, F. Neijts)
1978	4 maart	1 ex	(H. Lurling)
	4 april	1 ex	(H. Hendriks)
1982	6 juni	1 ex	(Blauwe Klauwier 9(1): 19)
	7 juni	1 ex	(diverse waarnemers)
1984	oktober-november	geregeld kleine groepjes tot maximaal 4-5 exemplaren op 3 november (diverse waarnemers)	
1985	5 januari	3♂ + 3♀	(G. Sanders)

Buiten het Beuven zijn er in het overige deel van de Kempen slechts enkele plaatsen, waar wel eens Baardmannetjes gezien zijn (voornamelijk begin jaren zeventig) en bijna altijd onregelmatig: Goor en Flaes (Hoge Mierde), Collse Zegge (Geldrop), Visvijvers te Valkenswaard, Strijperheg (Leende) en Budel-Dorplein.

120 BAARMANNETJES AAN HET BEUVEN

Over het opvallende eruptiegedrag van het Baardmannetje is vrij veel geschreven. Pearson (1975) beargumenteerde, dat de erupties al optreden voordat er van een voedseltekort in het broedgebied sprake is. Volgens hem ontstaan door overbevolking dermate grote sociale "spanningen" tussen de vogels, dat erupties het gevolg zijn.

Spitzer (1972) en Bibby (1981) hebben een uitvoerig onderzoek naar de voedselkeuze van Baardmannetjes door het jaar heen gedaan. Hieruit blijkt, dat het voedsel in het zomerhalfjaar vooral uit insecten bestaat, maar in de winter (september-februari) daarentegen voornamelijk uit de zaden van riet. Volgens Bibby worden de erupties veroorzaakt door een schreeuwend gebrek aan voedsel in het (begin van het) winterhalfjaar als gevolg van het mislukken van de zaadproductie van de rietplanten. Hier komt nog bij, dat rietvelden monocultures zijn, zodat er geen alternatieve voedselplanten beschikbaar zijn. Dit zou ook verklaren waarom de vogels zich in allerlei richtingen verspreiden en ook grote afstanden kunnen afleggen (zie hiervoor Zink 1981).

Redactie.

Literatuur

- Bibby, C.J. 1981. Food supply and diet of the Bearded Tit. *Bird Study* 28: 201-210.
- Pearson, D.J. 1975. Molt and its Relation to Eruptive Activity in the Bearded Reedling. *Bird Study* 22: 205-227.
- Spitzer, G. 1972. Jahreszeitliche Aspekte der Biologie der Bartmeise (*Panurus biarmicus*). *J. Orn.* 113: 241-275.
- Zink, G. 1981. Der Zug Europäischer Singvögel III. Vogelwarte Radolfzell.

